Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR

SZÉKESFEHÉRVÁRI PÜSPÖK

FŐPÁSZTORI SZÓZATA

AZ 1911. ÉVI NAGYBŐJTRE.

SZÉKESFEHÉRVÁROTT,
NYOMATOTT AZ EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDÁBAN
1911.

Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR

SZÉKESFEHÉRVÁRI PÜSPÖK

FŐPÁSZTORI SZÓZATA

AZ 1911. ÉVI NAGYBŐJTRE.

SZÉKESFEHÉRVÁROTT,
NYOMATOTT AZ EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDÁBAN
1911.

Krisztusban kedves hiveim!

Mindig azzal a gonddal s vággyal járok-kelek, hogy bár volna a keresztény nép erkölcseiben jobb és szentebb s bár látszanék meg rajta szembeszökőbben Krisztus kegyelme s ereje, hogy elmondhatnók róla azt, amit sz. Pál mondott az apostolokról: „apostoli . . . gloria Christi", Krisztusnak dicsősége az ő tanitványai! Más koszorú úgysem kell az Úrnak, mint a nyomában fakadó jobb s szebb világ hódolata. Ő is csak ezt kereste; lelkeket keresett, kik szerinte alakulnak. S apostolai is igy értették őt s dolgoztak azon, hogy az Ő vére erejében jobbá s istenesebbé váljék az ember. Szent Pál szerint

ugyanis Krisztus „önmagát adá érettünk, hogy minket megváltson minden gonoszságtól, és magának *kedves*, *tiszta* népet készitsen, a *jó cselekedetek követőjét*.“ (Tit. 2,14.) A szenvedő Úr Jézus szemei előtt tehát a *„kedves*, *tiszta nép*“ lebegett; ezért nem kimélt vért, ezért nem sokalt szenvedést. Ezt a jobb, szentebb népet nevelte s alakitotta az Úr életével s példájával is, mert ugyancsak sz. Pál szerint azért jelent meg s arra oktatott minket a mi üdvözitő Istenünk kegyelme, „hogy lemondván az istentelenségről és a világi kivánságokról, *józanul*, *igazán és ájtatosan éljünk a világon*“. (Tit. 2, 11.) Szent Péter a kereszténység összes céljait s áldásait foglalatban adja, mikor azt irja, hogy „ti pedig (keresztények) *választott nemzetség*, királyi papság, *szent nemzet*, *megváltott nép vagytok;*“, az az Isten akarata, „hogy jót cselekedvén elnémitsátok az oktalan emberek“ itélkezését; ne szóval, hanem

tettel cáfoljátok meg a rólatok való balhiedelmeket; ne tűrjétek el, hogy valaki azt bizonyithassa rátok, hogy „gyilkosok, tolvajok, átkozódók s a másénak megkivánói“ vagytok; csak ha ártatlanul s azért, mert keresztények vagytok, szenvedtek, azt „ne szégyeljétek, hanem dicsőitsétek az Istent e névvel.“ (I. Pét. 2, 9. — 4, 15.)

S e részben még ugyancsak messze vagyunk az Úr Jézus szive vágyának s e két apostol kivánságának teljesedésétől. Haladtunk ugyan már sokat, haladtunk nagyot. Krisztus kegyelme megszentelte a lelkeket, ujjászülte az embert s aki átadta magát neki, abból minden korban s a legnehezebb körülmények közt is szentet nevelt; az is igaz, hogy hathatósan emelte a tisztesség és becsület, a testvériség és szeretet, az igazság s a könyörület szinvonalát a világban s ez áldást azok is élvezik, kik nem hisznek benne:

de mégis azt kell mondanom, hogy az Úr Jézus többet vár, hogy jobbat vár s hogy még töménetlen sok a dolgunk addig, mig a keresztény nép lelkületben s érzésben ugy hasonlit majd hozzá, hogy a világ elmondhassa, hogy a keresztényekről ismer rá Krisztusra. Kevés keresztényben van fölkeltve a szivbeli jóság érzete úgy, hogy tudatosan jó, erényes s istenes legyen; kevesen vannak, kik a jónak gyakorlatában önmagukból, jó érzéseikből indulnának ki; — kik kötelességeik teljesitésében az azokban fekvő jóságot átérezni s élvezni is tudnák s azon iparkodnának, hogy ne csak több kenyér s nagyobb gazdagság, ne csak több gyár s jobb földek, necsak több áru s több pénz legyen a világon, hanem hogy mindenekelőtt *jobb emberek*, tehát *több jóság*, *több jóindulat*, több *nemes érzés*, több *istenes jóakarat legyen köztünk*. S a jóság e nagy kincsét nekünk kell előteremtenünk. Nem paréj az, hogy

megteremjen magától; nem betü az és tudomány, hogy könyvekből lehetne kiolvasni; nem portéka az, hogy kisebb-nagyobb csomagban megvehetné az ember; hanem oly gyöngy, mely csak a lélekben terem, azaz azt én teremtem meg magamban, öntudatos, készakaratos lelkemben s én állitom azután a világba külső jó cselekedeteimben. Amit tudva-akarva elvégzek magamban, amit öntudatosan átérzek s akaratommal átfogok, ahogy aztán adom magam, ahogy nézek, szólok, teszek-veszek, ahogy a jó érzést sugárzom, ahogy dolgozom és szenvedek: ez mind az a belőlem való erkölcsi jóság. Tehát a jótakaró ember lelkében van meg a jóság, mely aztán külre is árad; a lélekben fakad, azt kitölti, s onnan ömlik azután a világba. Ilyen jótakaró embernek kell lennem s ezt akarja az Ur Jézus; ezzel a vággyal néz ránk, mintha mondaná: te sem vagy még ilyen, de lehetsz ilyenné; biz-

zál bennem s megsegitlek. Ő nem osztja föl az embereket jókra s rosszakra, hanem ugy nézi, mint a kikben jó is van, rossz is van; ő tudja, hogy a bünös emberben is sok-sok jó van s hogy arra kell törekednünk, hogy a rosszakat is jó utra segitsük. Nem mondta, hogy angyalok vagyunk vagy ördögök, hanem embereknek nézett, kik Istené, de az ördögé is vagyunk rossz hajlamainkat s büneinket tekintve, de akiket föl akar karolni, hogy minél inkább Istené s minél kevésbbé az ördögé legyünk. Igy kell néznie a szülőnek is gyermekét, igy a tanitónak tanitványát, igy mindenkinek az emberiséget, aki dolgozik rajta s javitani s nemesiteni kivánja; igy kell néznünk önmagunkat is s nem szabad elvesztenünk türelmünket, hogy a jobb, a nemesebb embert emeljük ki s neveljük ki fejletlen, ösztönös magunkból.

Az erkölcsi Próbálkozzunk hát meg, kedves hiveim, e

nagy föladattal s miután tudom, hogy mindnyájan szivből jobbak kivánunk lenni, kutassuk ki s értsük meg, hogy mi is kell hát ahoz, hogy *erkölcsi jóságra* szert tegyünk?

jó az egyéniség sajátos tette.

I. S azon kezdem, amit már megpenditettem, tudniillik, hogy az erkölcsi jóra nekem önmagamból kell kiindulnom, -- hogy azt a jót nekem magamnak kell megteremtenem. Lelkemben, öntudatom műhelyében készül az s annak minden porcikája az enyém. Isten kegyelme fölvilágosit ugyan, de nekem kell tudnom róla; Isten indit s segit ugyan, de nekem magamnak kell azt elgondolnom s akarnom. S amit igy akarok s átérzek, az az én lelkemnek legbensőbb s legsajátosabb tartalma; abban én adom, abban én fejezem ki önmagamat. Mig nem akarok s nem érzek öntudattal, addig a lelkem olyan mint a zárt bimbó, addig az „én"-em még nem nyilt meg; de mikor öntudatosan akarok s érzek, akkor a lel-

kem nyilik s kifejti s kifejezi önmagát. Ha jót, ha nemeset s isteneset érzek s akarok, akkor magamra öltöm a nekem való alakot s kifejtem Istentől elém szabott méretekben s arányokban addig szunnyadt öntudatomat, szóval jó és szép leszek. Mintahogy az a teslő bimbó kisimitja összezsugorodott szirmait s kiszabja nem ollóval, de belső mértékkel levelkéit; mintahogy szineit önmagából ömleszti s nem festéket ecsetez magára; mintahogy illatos lesz szöveteinek olajától s nem boltban vett szagos vizektől: igy fejt ki a lélek önmagán törvényt, mértéket és arányt; igy simitja ki öntudatos akarásban ami rejlik benne összezsugorodott ösztönösségben s indulatosságban; igy gyuladnak ki nemes és istenes indulatai az erények szineiben; igy lesz a lélek olajos, kenetes és illatos; igy lesz kedves Istennek s embernek.

De ezt mind nekem, magamnak kell

megtennem ; mindennek belőlem kell fakadnia. Mint ahogy a bimbóban már meg van a rózsa vagy liliom, de nem a kész, színes, illatos virág van meg, hanem a kikezdése s a törvénye : ugy az én lelkemben is ott szunnyad a jobb ember, de még csak a törvény alakjában ; lelkemben már ki vannak kipontozva az én mértékeim ; mindaz, ami szépet Isten rólam gondolt s ami jót akar tőlem. Ismétlem kikezdésképen, képesség szerint már megvan bennem a jobb ember ; úgy van meg bennem mint bimbóban a virág. Hogy a virág kifejlődjék, szükséges, hogy kihúzza s kiszinesitse szirmait vagyis hogy megvalósitsa a maga törvényét: hasonlóképen hogy belőlem igazán jó ember váljék, nekem is töl kell értenem a törvényt, melyet Isten természetembe fektetett s a kinyilatkoztatásban elém adott, azt öntudatomra kell hoznom s magamban megvalósitanom.

Mikor tehát a szőlőt fakadni látod

vagy mikor örömmel szemléled, hogy miként dagadnak rózsádnak és barackfádnak bimbói, gondold el: ez a szőlő és barackfa, ez a rózsa most a maga legbensőbb törvényeit ki akarja göngyöliteni, akar szépségbe, szinekbe s illatba öltözködni s magadra forditva a gondolatot, folytasd ekképen: bennem is van sokféle törvény; törvénye van sejtjeimnek, véremnek, törvénye van értelmemnek s ösztöneimnek, törvénye s mértéke van minden vágyamnak; ezt mind Isten fektette belém, aki engem elgondolt s alkotott; de ez mind csak ki van bennem pontozva s akkor fejlik ki s fejeződik majd ki szépségben s erőben, egészségben s erényben, ha én azt öntudatosan akarom, — ha azt a lelkemben kipontozott törvényt erős akarattal mind meg annyi vonással kirajzolom. Úgy nézem tehát lelkemet mint a jó s szép életnek bimbóját s minden áron azon

leszek, hogy jól fakadjon s szerencsésen nyiljék; mert kár volna érte.

Igen, igen, kár volna értem, ahogy kár annyiért, annyi sok emberért, kik meg nem értik önmagukat, — annyi sok lélekért, kik nem tisztelik s nem szeretik életüknek s fejlődésüknek törvényeit s azok ellen tesznek vagy ha nem is tesznek ellenük, de nem fejlődnek szerintük, öntudatos, erős akarattal, boldogságukat megillető érdeklődéssel és kitartással! Tudom, hogy májusi fagyban elfagy sok szőlővirág s országos esőkben elrothad sok bimbó; de azért hál' Istennek van szőlő is s van virág is: de hány van az' erkölcsileg jól kifejlett, arányos s aranyos s virágos ember?! Pedig ennek is ugy s annyinak kellene lennie mint a mennyi szépen fakadó virág s illatos gerezd van szőlőn és fán! S ha nagyon sok virág pusztul el, tudom, hogy baj van a határban, fagy jár vagy aszály, féreg rágja vagy moly szurkálja: épugy

kedves hiveim, hiba lesz a szivek körül, ha annyi lélek — s életbimbó pusztul el, ha annyi ember lelke satnyul s hervad el s szerintem az első oka ennek a bajnak éppen abban rejlik, hogy *az emberek mástól, hogy kivülről várják azt az erkölcsi jót s azt a lélekfakadást s nem akarják megérteni, hogy azt nekik kell megtenniök s hogy arra önmagukból kell kiindulniok.* Igy, hogy néhány példát emlitsek: a legtöbb ember csak gépszerüen él; akár hivatalban, akár gyárban, műhelyben vagy a gazdaság körül dolgozik, nem fektet abba jóságot, jóindulatú, meleg lelket; nem gondolja s nem akarja a jót, amit tesz, *öntudatosan*, hanem lélek nélkül, gondolatlanul, megszokásból gyüri le a munkát. Az ilyen munkában nincs erkölcsi tartalom s azért az ilyen munka üres és hideg. Vagy pedig, a legtöbb ember azért jó, mert kedvező körülmények közt él, mert sokoldalú, éber ellenőrzés alatt áll; ellen-

őrzi őket a család, a környezet, a nyilvánosság s úgy fogja meg őket, mint a hogy fogja s tartja a zsufolt tömegbe rekedt embert épp az őt körülvevő tömeg; ha akarna is elesni, hát nem eshetik el, mert viszik. Ezek is azért jók, mert a külső körülmények is jók, *de önmagukból kevés jót állitanak bele a világba.* — Ugyancsak kevés az erkölcsi jó akarásra való kiindulás azoknál az embereknél, kik az élet bajaitól eltompultak s kiknek fejét folyton gondok boritják; nemkülönben kik folytonos rendetlenségben vagy inségben élnek. Bizony az olyan szegény asszony, kit nemcsak a kenyér gondja, hanem gonosz, iszákos férj s neveletlen, durva gyermekek környékeznek, szinte belefásul az életbe s elgyötört lelke inkább szenved s panaszkodik, de nem kel ki önmagából, hogy az őt környékező roszba s kinba a fájdalmas anyának lelki jóságát állitsa bele; pusztaság van körülötte, de a szive is ki-

apadt forrás: nem fakad belőle lelkiség a pusztaság öntözésére. Pedig ugy-e az kellene; lelket, meleget, édességet kellene e kegyetlen s szellemtelen környezetbe sugároznia. —Vagy pedig van ember, van férj, kit hűtlen, oktalan, rossznyelvü asszony kinoz, kit pörpatvar fogad otthon s hazulról korcsmába kerget; van megint egy másik, kit szerencsétlenség s betegség üldöz s bármerre fordul, kudarc éri: bizony az ilyenek belefásulnak s belekeménysznek az őket környező csunya, rongyos s piszkos világba s nem értenek ahhoz, hogy a szegénységbe názáreti házat állitsanak bele s az élet kálváriájára krisztusi keresztet tüzzenek.

Pedig ugy-e épp ezekbe az emberekbe kellene lélek s lelkiség, kellene erkölcsi jóság és erény, kellene lelki szépség! Ugy-e épp itt kellene *léleknek állnia s ellentállnia;* itt kellene *léleknek* küzdenie s rendezkednie; itt kellene a sötétséget *lélekkel* föl-

deritenünk, a pusztaságot *a lélek szépségébe* öltöztetnünk, ahogy azt az Ur Jézus mondta: ti vagytok a világ világossága; ha sötét van körülöttetek, nektek kell a sötétséget földeritenetek, azzal *a lélekkel*, melyet én adok nektek. Ti vagytok a föld sava; ha körülöttetek romlás s rothadás van, nektek kell azt a romlást megállitanotok; *lelketek* erkölcsi ereje legyen a világ épülése. Ott a szenvedélyek s az ösztönök zsivajában kell a bizó, esdeklő imának fakadnia, ott kell az értelmes, türelmes, megadó szónak elhangzania; oda a gondok tövis-koszorúja alá való a nyilt, erős, krisztusi homlok s a homlokról sugárzó, bizó krisztusi lélek. Igen, igen, ide is, oda is s mindenhová kellene az a *jót akaró*, *roszat jóval legyőző*, *az a sötétben világoskodó*, *a keserüséget kiédesitő*, *a gondok alatt le nem törő*, *a zsivajban imádkozó lélek* s ha kérded, hogy honnan vegye magát ez az erős jóság s ki teremtse oda, ahol nincs belőle

semmi, annak tétovázás nélkül azt felelem: *nekem kell annak az ezermesternek lennem, aki nyomoruságból egy kis menyországot, — ugy, ahogy azt Krisztus hordozta magában — varázsoljon; nekem kell annak a teremtő s alakitó szellemnek lennem, aki kedvezőtlen környezetbe szebb, jobb s melegebb világot tud beleállitani, mintahogy azt Krisztus a zöldcsütörtöki álmatlan éjszakába vagy a názáreti mühelybe állitotta bele s hinnem kell erősen, hogy én azt birom s hogy én azt tudom s hogy a lelkemben van ahhoz erőm; csak ki kell azt ásnom s föl kell találnom.*

Az erkölcsi törvénynek s kötelességnek Isten az alapja s a forrása.

II. Ez az erő az Isten. Ő van bennem; bennem a jónak s rosznak fölismerése által, — bennem a jónak járó föltétlen hódolat megkövetelése által, — bennem a törvény szigorában, — bennem a lelkiismeret eligazitásában; bennem az erős, hajthatatlan meggyőződés által, hogy ami az ő szent akarata, annak végrehajtására én

mindenkor s minden körülmények közt képes is vagyok. Ez az az engem fölvilágositó, engem eligazitó s elevenitő, engem megerősitő végtelenség, lelkem lelke, életem gyökere, Uram Istenem! Ő van bennem; de nem úgy van bennem, mint a lakó a házban vagy a buza a zsákban, hanem ugy van bennem, minthahogy az élet van bennem, mintahogy a látás van a szemben s a zene a fülben; úgy van bennem mint aki adja magát tehetségeimben, erőimben, célomban, törvényeimben s ugy van bennem mint aki a jóságból, mértékből, ritmusból s szépségből egyre többet akar belém fektetni; többet magából belém átömleszteni. Mikor tehát én valamit belátok, amit tennem kell s kötelezve érzem magamat arra, akkor abban az én belátásomban Isten gondolatai fakadnak, érzéseimben az ő inditásai lüktetnek, lelkiismeretem eligazodásában az ő törvénye, mértéke s aránya bontakozik ki s

egész lelkemen az isteni életnek friss, eleven hullámai gördülnek végig. Itt a törvény már nem csak eszme a gondolat, hanem isteni szándék és erő; itt a törvény nem hasznosság s a fajnak ránk maradt szokása, hanem az isteni életnek bennünk való kinyilatkoztatása. Itt a törvény kapcsolat magával az Istennel s ahogy a törvényben megtudom az *ő gondolatát és akaratát,* úgy veszem benne egyszersmind *az erőt* e szent akaratnak teljesitésére.

Ettől a kapcsolattól lesz szent és sejtelmes az én valóm, mert hiszen tapasztalom, hogy mikor önmagamba térek s eszmélek, a lelkem mélyében ott találkozom magával az Istennel, vele érintkezem s tőle veszem inditásaimat. Mózeshez az égő csipkebokor ficánkoló lángjaiból szólt az Ur s kinyilatkoztatta neki akaratát, hogy vezesse ki Egiptusból népét s ott hallatszott a szózat: „vesd le saruidat, mert szent a föld, melyen állsz“: de a legelső

s a legszükségesebb s a legáltalánosabb kinyilatkoztatás az, mellyel az Úr minden egyes embernek kinyilatkoztatja magát, kinyilatkoztatja lelkiismeretében gondolatait, törvényét, szent akaratát; kinyilatkoztatja szentségét s tökéletességét, Minden ember önmagában érintkezik Istennel s próféták és szentek s az anyaszentegyház s a szentségek nem mentenek föl ettől, sőt ellenkezőleg mélyebbé s szorosabbá teszik ez érintkezést. Rásegitenek, hogy ismerjük föl magunkban, önlelkünkben az Urat, hogy ismerjük föl a törvényben az ő arcának vonásait; rásegitenek, hogy érezzük át az ő jelenlétét, az ő tekintélyét s szent akaratának hajthatatlan, kötelező voltát s teljünk el azzal a tudattal, hogy az Isten nem csak azért szólal meg bennünk, hogy ránk diktáljon törvényeket, hanem ha törvényt ad, ad hozzá erőt is; juttat parancsot, de kinyujtja kezét is, hogy segitsen. Lelkem, lelkiismeretem világa tehát

az a szentföld, hol az Isten lép felém s ahol megcsendül a szózat: „Én vagyok a te Urad Istened, eszményed s törvényed, erőd és segitőd! Lelkedbe vagyok oltva, szived mélyén lakozom; ha gondolkozol, belém ütközöl; ha jóindulatra gyulad szived, a meleg indulattól előtünnek arcom vonásai lelkeden, mint ahogy előtünik a titkos irás, mikor tüz fölé tartjuk a papirt.“

Eszméljetek föl már most, kedves hiveim, hogy mi következik mindebből. Nem kevesebb mint az, hogy mikor én azt hirdetem, hogy önmagunkból kell az erkölcsileg jó gondolatra, érzésre és indulatra, akaratra és gyakorlatra kiindulnunk, — mikor azt sürgetem, hogy nekem magamnak kell azt a jót tennem, hogy akkor voltaképen én azt akarom, s arra nevellek titeket, hogy a *lelkünk mélyén velünk érintkező Istenből s az ő szent akaratából indulunk ki,* abból a tudatból, hogy az er-

kölcsi jót, a törvényt s kötelességeimet az Isten akarja s azért jó minden, mert ő akarja s azért is kell mindezt tennem mert akarja, hogy tegyem. Mikor eszmélődve magamba térek s a jót mint jót, az erényt mint kötelességemet fogom föl, akkor *önmagamban rányitottam az istenire* s a *törvényben s természetem mértékeiben az ő szépségének megnyilatkozását ismertem meg.*

Mily fölséges elváltozása ez annak a száraz szükségességnek, annak a rideg, kelletlen kötelességnek, mely csak azt zugja a fülembe, hogy ezt kell tenni, azt meg nem szabad. Hát miért kellene ezt tennem s miért nem volna szabad azt tennem — felelem, — ha minden csak természet és természet? Hogyan kötne le engem a természet törvénye, mikor én eszemmel s akaratommal kinövök a természetből s urnak s szabadnak érzem magam vele szemben s ha függök is sokban a természet

törvényeitől, de eljárásomban s viselkedésemben kijátszhatom azokat?! Igen, sok ilyesmit vethetnék ellent; de elnémulok s nehézségeim eltünnek, ha *a természet törvényei s mértékei s korlátai az Isten sz. akaratává változnak el szemeimben;* ha magán azon a természeten átverődik az Isten lelke mint a lámpaernyőn a tény; ha a törvény s kötelesség mint Isten jósága s szépsége mutatkozik be nekem s ha arra ébredek, hogy kötelességeim fölismerésében s felelősségérzetemben voltaképen Isten nyilatkozik meg s az tölt el engem. Pedig hát igy áll a dolog: a természet törvényében én az Isten törvényére ismerek s lelkiismeretem szavában az engem kötelező Istennek akaratát veszem. Bennem az Isten gondolata s akarata nyilatkozik meg!

S ha már a természet törvénye is olyan nekem, hogy az Isten szent akaratát látom benne: mennyivel közvetlenebbül lép

elém az Isten s az ő sz. akarata a kinyilatkoztatásban. Itt a törvényt ugyanis Isten közvetlenül adja: adta Sina-hegyen menydörgés s villámlás közt, adta az Úr Jézus által az evangeliumi törvényt a nyolc boldogság hegyén. Ott a törvényhozó maga még láthatatlan s csak Mózes által szól népéhez: itt, az evangeliumban mint az igazság s jóságnak megtestesült szépsége lép elém s szent Jánossal el mondhatjuk; „És az Ige testté lőn és miköztünk lakozék és láttuk az ő dicsőségét mint az Atya egyetlenegy szülöttének dicsőségét, telve malaszttal és igazsággal.“ (Ján. 1. 14.) Az ószövetségben a törvényt próféták s irástudók magyarázzák: itt, az evangéliumban ő maga magyarázza szóval, s főleg magyarázza példával s akarja, hogy szerinte tegyünk s átéljük azt, a mit már a zsoltáros mond: „Szivembe rejtem a te beszédeidet, hogy ne vétsek ellened. A te bizonyságaid utjában gyönyörködöm mint

mindannyi gazdagságban . . . Jobban szeretem parancsaidat az aranynál s topáznál“ (Zsolt. 118.) Többet mondok, *az evangéliumban a törvény már nemcsak törvény, hanem szellem és lélek, tehát szeretet.* Krisztus akarja, hogy a törvényben necsak Isten akaratát lássam, hanem magában e szent s hajlithatatlan akaratban Isten örök szeretetére ismerjek rá. Isten jót ad, mikor teremt s jót akar, mikor törvény alá állit engem. Ez a törvény nekem *az ő jó, az ő szerető akarata!* Nem nézem én a törvényt kényszernek, nem nézem vasláncnak, hanem Isten vezető, nevelő s boldogitó akaratának s bennem megnyilatkozó, örök szeretetének. A törvényben is szeret engem ; szeret, mert jót akar, a legjobbat akarja ; jobbá, szebbé, nemesebbé, tökéletesebbé akar engem tenni; tehát jóságából s szépségéből akar nekem minél többet adni. Örülök neki s hálát adok ezért ! Könnyü igy a törvénynek hódolnom ; könnyü igy

azt akarnom, amit ő akar; hisz akarata az én fejlődésem, az én boldogulásom; törvénye nekem nem is parancs, hanem zene és ének!

A mi erkölcsi törvényünk biztos és tüzetes.

III. Ezuton, kedves hiveim, két óriási előnyben részesülünk; az egyik az, hogy megértjük, hogy mi is hát az erkölcsi jóságnak, az erénynek s a kötelességnek a gyökere s forrása, hogy t. i. az az Isten maga, aki mindennek mértékét s törvényét elgondolta s ránk szabta; a másik nagy előny pedig az, hogy *Krisztusban az erkölcsi törvénynek s jóságnak a legbiztosabb s a legtüzetesebb kifejezését láljuk s mègóvjuk lelkünket a kételytől s jellemünket ingadozásoktól.*

Az előbbi előnyről már szóltam, az utóbbira pedig most térek rá.

Nem lehetünk elég hálásak azért, hogy az erkölcsi törvény Krisztusban a hitnek erős s változhatatlan fogalmazásában lép elénk. Nálunk az erkölcsi törvény oly

szent s oly biztos mint a hit maga, s valamint a hit nem ismer ingadozást s elváltozásokat, hanem mindenütt ugyanaz: úgy az erkölcsi törvény is, melyet a hit mint Isten szent akaratát mutat be, nem ismer elváltozásokat, hanem ugyanaz most ami volt 200 vagy 800 vagy 1000 év előtt; ugyanaz Magyarországon, mint Afrikában vagy a jeges sarkon; ugyanaz az előkelő körökben, ami a szegénységben; mert egy az Isten, egy az Úr s egy az ő szent akarata.

Némelyek erre azt fogják tán mondani, hogy a rend s törvény magukban a dolgokban van s azt azokból lehet s kell is megismernünk. Igy pl. hogy mit kell, mit szabad vagy nem szabad az embernek tennie, azt az ember természetéből kell megtudnom s értelmem fog rá kötelezni, hogy ezt vagy azt tegyem vagy ne tegyem. Ugyancsak azt fogják tán mondani, hogy mindenki tudja, hogy lopni,

csalni, gyilkolni, hamisan tanuskodni nem szabad, mert különben fölbomlik a család s a társadalom ; azt is megérti mindenki, hogy amit magadnak nem akarsz, azt ne tedd másnak, s hogy ha nem akarod, hogy bántalmazzanak s megkárositsanak téged jószágodban, gyermekeidben, becsületedben, akkor ne károsits meg ezekben te sem mást. Mindezt ugy látszik a dolgok rendje követeli s igy tehát lehetnek, kik be nem látják, hogy mi különös előnye s ereje van annak a hitből fakadó erkölcsnek, mely a rendben Isten akaratját látja, mikor ugyanezt a rendet s törvényt az ember is megismerheti s nem kell a dolgok mögött rejtőző Istenre visszanyulnia.

De ez a fölfogás nem állja meg helyét ; sőt ki kell jelentenem, hogy téves is s fölületes is s épp ezért nem szabad annál megállapodnunk, hanem mélybe, Istenig kell a törvénnyel s felelősségérzetünkkel hatolnunk.

Téves az a nézet azért, mert bizony a történelem nem azt mutatja, hogy az ember a rendet eszével fölismerte. Fölismert ugyan egyet-mást, de sok tévedéssel s kegyetlenséggel párositotta az ismeretet. Ugy volt vele mint egy füstölgő lámpással, melynek lángját a szél lobogtatja; lát vele valamit, el-el igazodik valahogy, de ficánkoló árnyak ijesztik, látszatok tévesztik, a szenvedélyek szele s szeszélye játszik vele s azért aztán lát sokat ami nincs s nagyon sokat máskép lát, mint ahogy van. Gondoljunk csak arra, hogy mennyi hibába s tévelybe esett az emberiség a természeti törvény körül is! Igy pl. az ausztráliai négerek minden lelkiismereti furdalás nélkül megölik gyermekeiket, akik terhükre vannak vagy megölik szülőiket, ha már megvénhedtek.— Gondoljuk el, hogy a nemi élet körül s az adás-vevésben nemcsak a vadak, hanem az európai emberek is mily szörnyű hi-

bák közt tévedeznek; az egyik ezt, a másik azt mondja megengedettnek; az egyik bünnek állit valamit, aminek a másik oda sem néz; úgy hogy azt kell mondanunk, hogy nemcsak alacsony fokon álló népek közt sok a tévely, hanem magas müveltség mellett is ugyanaz a bizonytalanság kisért az emberek közt. S ennek okát az ember érti is; a természet törvénye ugyanis nincs a dolgokba úgy bele irva, hogy csak át kell olvasni; hanem a törvény a dolgoknak s viszonyaiknak fölismerésétől s helyes méltánylásától függ, amire csak nagy fölvilágosultság, hosszu tapasztalat s tisztult, nemes akarat képes. De hol találni meg mindezt?! Sőt épp ebből van édeskevés a világon. Lehet ugyanis a dolognak sok oldala, lehet sok előnye s hátránya, lehet sokféle lehetőség valami körül s az egyik a dolognak csak egyik oldalát, a másik a másikát nézi s amit nem néz, azt nem látja s amitől fázik, azt kicsinyli

vagy tagadja. Nem lehet tehát azt oly egyszerü eljárásnak mondani, hogy ime itt a világ s a természet nyitott könyve, tehát olvassa ki mindenki belőle, hogy mi szabad, mi nem. Hej, be sokan olvasnak benne s az egyik ezt, a másik azt olvassa ki belőle, azaz hogy beleolvassák azt, amit szokásaik, nevelésük s szenvedélyeik súgnak.

Az ilyen kétes s csürt-csavart törvénnyel nem boldogulunk. Ha ugyanis nincs biztos mértékünk, ha nincsenek pontos arányaink s meghatározott céljaink, akkor az egész élet olyan, mint egy háztetőgerendázat, melyben a gerendák nincsenek jól kimérve, a lyukak nincsenek a megfelelő helyen kivésve, a csapok nincsenek jól megfaragva; az egyik duc kelleténél hosszabb, a másik rövidebb; kerül-e az ilyen összevissza faragcsált s ácsolt fából háztető?! Pedig az életem szakasztott ilyen, ha nem vagyok biztos benne,

hogy mit szabad tennem, mit nem; ha ingadozom s látszatok szerint ingadozom, melyek máról holnapra elváltoznak; ha folyton ott settenkedik a gondolat, hogy hát igy szokták meg s igy tartják ezt nálunk, de hát lehetne máskép is s ha nem lát senki, hát megpróbálhatod ugy is. Ha valaki nem adja oda magát az Isten szent törvényének, hanem eltér jobbra-balra a helyes iránytól; ha nincs biztos itélete a teendőkről s az egész erkölcsiséget csak illemszabálynak s divatnak nézi: akkor az egész ember olyan, mint a ficánkoló árnyék; nincsenek biztos körvonalai, nincs mértéke s megállapodottsága; nincs súlypontja; az ilyen ember meg van verve azzal a bizonytalansággal, mely lehetetlenné teszi az erősen megalapozott, a helyesen megrajzolt, a szépen kialakitott, a jól fölépitett s biztosan egyensúlyozott életet. Egy jeles műértő azt mondja, hogy a remekműveknek az a sajátosságuk, hogy

rajzukban s fölépitésükben megvan a biztos arány s ki van elégitve az a nagyon egyszerü, de nélkülözhetetlen igény, hogy a művésznek sikerült az alaknak súlypontját jól elhelyezni. Azért aztán az ilyen alakok természetes biztossággal állnak, járnak, ülnek; tekintetük, határozott az egész kép azt a benyomást teszi, hogy szóba állhat s kezet foghat velük a szemlélő. Még élettelen dolgoknak, pl. fáknak, hajóknak, székeknek képei is nem tesznek jó benyomást, ha nincsenek a művésztől sulypontjukra állitva. Legyen különben a mű kitünő, mégis rosz benyomást tesz, mert nem tud rajta megpihenni tekintetünk s attól nyugtalan lesz szemünk, sőt lelkünk is.

Már most, kedves hiveim, mi lesz az emberélettel, ha nincs biztos erkölcsi törvénye s ha következőleg nem adhatja át magát föltétlenül erkölcsi sugallatának?! Hisz az emberélet is mű; annak is mér-

tékei s arányai s viszonyai vannak; azt is jól kell megalapozni, hibátlanul megrajzolni s erősen fölépiteni; de mi lesz belőle, ha a mérték nincs jól kimérve, ha az alak sulypontja nincs eltalálva, ha a tekintet nem biztos; ha nem áll, hanem inog; ha nem jár, hanem támolyog; ha nincs az arcán a biztos tudásnak s a megnyugodott akaratnak vonása. Bizony az ilyen élet csak szerencsétlen és szomoru mű, tehát csak kontárkodás lehet; annál szerencsétlenebb és szomorúbb, mert itt minden rajzhibát s minden sulypontcsuszamlást mint kint és sötétséget, mint bajt s vigasztalanságot, mint bánatot s céltalanságot érzünk meg s panaszlunk föl. S minél többet kételkedünk törvényekben s eszményekben s minél többet válogatunk köztük, annál többet rontunk magunkon; s minél több prófétára hallgatunk s minél több után indulunk, annál tanácstalanabbul állunk s meg kell tapasztalnunk a

próféta szavát: „Tudjad és lássad, mily rosz és keserü, hogy elhagytad a te Uradat Istenedet és hogy nincs nálad az én félelmem, ugymond a seregek Ura Istene.“ (Jer. 2, 19.) Kár azokért, kik szabadulást keresnek eszményektől s törvényektől s örülnek a test és vér s az emancipált szenvedélyek szabadságának: meg fogják keservesen tapasztalni, hogy eszményektől szabadulni annyi mint végleges szegénységbe esni s az a szabadság, mely vért s ösztönt, tehát idomitatlan természetet szabadit föl, az az idomitó művészi léleknek kezeire békót kovácsol s a szellemet szolgaságra kárhoztatja.

A lélek e szomoru sorsától ments meg Uram minket! Mi mindakét szemünket reád szegezzük, törvényeidet vesszük s utaidon járunk; mi nem kételkedünk, nem alkuszunk; de nem is csalódunk.

Semmire sincs az emberiségnek annyira szüksége, mint erős, rendületlen re-

gulára, hogy földindulás s égszakadás közt is tudja s állja azt, ami jó s kerülje azt, ami rossz. Már pedig a kinyilatkoztatás épp erre segit rá minket; rásegit, hogy jól olvassunk a természet könyvében s hogy fölismerjük a dolgok rendjét; rásegit, hogy halljuk meg tüzetesen az Isten szavát s hogy ne üljünk föl a szenvedélyek ösztönzéseinek, az élvezetek varázsának s az ingerek izgalmainak. Rásegit arra, hogy a létet annak legmélyebb gyökerén fogjuk meg s az igazat s jót annak legtisztább forrásából meritsük. Ez a gyökér s ez a forrás az Isten s ennek az Istennek nagy kegyelme az, hogy a történelemben, az emberiség vig- és szomoru-játékainak e sorozatában megismertette s kinyilatkoztatta önmagát s törvényét. Most tudjuk már, hogy mit tegyünk s kétség s ingadozás nélkül neki indulhatunk a törvény gyakorlatának; elmondhatjuk a zsoltárossal: „mondom, most felfogtam! Te vagy

az Isten, ki . . . megismertetted erődet a népekkel.“ (Zsolt. 76, 11.)

A vallásos erkölcsnek nagy erőforrásai vannak.

IV. Van azonban a vallásos erkölcsnek még egy más óriási előnye s ez abban áll, hogy mikor a jóságnak s a törvénynek megtaláltuk az eredetét az Isten sz. akaratában, ugyanakkor s ugyanott megleljük az *erőt is*, *a kedvet s a buzdulatot is*, *hogy a jót tegyük s a törvényt készséggel teljesitsük.* Ahhoz ugyanis, hogy valaki a jót tegye s a roszat kerülje, hogy a jóban bizzék s azért minden áldozatra kész legyen, az szükséges, hogy meg legyen győződve, hogy azt az Isten akarja s hogy megsegiti őt a jónak gyakorlásában. Győzhetetlenné tesz az a meggyőződés, hogy Isten van velem, hogy Isten segit s el nem hagy s hogy az ő utjai, ha áldozatok elé állitanak is, sőt ha a a halálba visznek is, mint vitték a vértanukat, azért mindig dicsőséges utak s az Isten jár velem rajtuk. A vértanuk is sokat

szenvedtek, gyalázatban s vigasztalanságban volt részük, de volt erejük hozzá, mert tudták, hogy amit hitért s becsületért szenvednek, azt Istenért szenvedik s ő erőt ad hozzá. Minden nagy, erkölcsi erőnek titka a rendületlen meggyőződés, hogy ezt meg azt Isten akarja s hogy megsegit. Az ember csodálkozik a hivő lelkiismeretnek törhetlen hűségén s bátor kiindulásain. Honnan veszik — kérdezi a világ — ez egyszerü hivek az erőt, ki képesiti őket hűségük áldozataira, ki emeli föl őket az erkölcsi jóság és szépség e magaslataira? A felelet az, hogy Istenből indulnak ki, hogy a magasból jönnek, azért van lendület, erő s kitartás bennük. A folyók is azért folynak s lapályokon is áttolynak, mert hegyekről jönnek s a magasság ereje s lendülete lejt hullámaikban. A Duna vize is 2600—3000 méter magasból jön, hegyekről jön, azért van lejtése, van eleven ereje: igy van az az erkölcsi világban is; azért lendületesek a

jó hivek az erkölcsben, azért van kitartás hüségükben s lendület akaratukban, mert az erkölcsi jóság s kötelesség az ő lelkükben olyan mint a hegység, melyről lejönnek; a legfőbb akaratnak, az isteni törvénynek magaslatairól ereszkednek le az élet lapályaiba s azért ennek a legfőbb s legmagasabb akaratnak eleven ereje dolgozik bennük.

Képzeld csak el, mily erő szabadul föl abban a lélekben, mely átérzi, hogy az a törvény annak a hatalomnak az akarata, mely teremt s ront száz világot s mely hatalomnak minden alá van vetve s nincs, ami kivegye magát alóla. Mily készletés lesz a törvény megtartására az a belátás, hogy az isteni akarat előtt nekem is kell fejet s térdet hajtanom annak a nagy szükségességnek erejében, mely mondja: „Élek én, úgymond az Úr, hogy nekem hajol meg minden térd és minden nyelv vallást teszen az Istenről.“ (Rom.

14. 11.) Mily készséget kelt lelkemben az az érzés, hogy egész erkölcsösségem voltakép vallásossággá s minden jó cselekedetem tulajdonképen Istentiszteletté változik el. E világitásban ugyanis én már nemcsak azért tisztelem és szeretem szüleimet, mert az ő vérük s fiuk vagyok, kit ők is szeretnek, s akivel jót tesznek, hanem azért becsülöm és szeretem, mert minden létnek s érzésnek s életnek teremtő és sugalmazó szelleme ellen, Istenem s Uram ellen lázadnék föl, ha vétkezném ellenük; én nemcsak azért nem csábitok el senkit, mert a csábitás hazugság is, álnokság is, erőszakosság is, szóval csalás és kárositás, hanem azért nem teszem ezt, mert e förtelemben az isteninek torzképét látom s bánnám, ha ennyi alávalóságot ömlesztenék bele az életbe; nemcsak azért nem vagyok mértékletlen, mert a mi a mértéken túl van, az nem való nekem s nemhogy használna, hanem

biztosan megárt, hanem azért is, mert a természetem mértékében is Isten szerető s javamat akaró gondolatait látom s nem vagyok állat, hogy azokat tapossam. — Azután meg a hivő ember a törvény mögött a törvényhozót látja, ki nemcsak parancsol, hanem aki követel s ellenőrzi cselekedeteinket. Ő az az átható szellem, aki mindent lát, aki szivet-vesét kutat; nincs lelkünknek titkos gondolata, melyet nem ismerne; nincs szivünknek fodra, melybe az ő tudtán kivül rejtőzhetnék érzés vagy indulat. S ahogy ellenőrzi lelkünknek öntudatos világát, ugy igazságot is szolgáltat saját szent s sérthetetlen akaratának. Megszeghetem ugyan itt és most a törvényt; vétkezhetek, ha akarok; ez a szomorú szabadságom megvan; de kezeiből ki nem szabadulok s ha nem akartam akaratát teljesiteni szabad elhatározásból, érvényesiti ő majd az ő szent akaratát akaratom ellen büntetésben; mert ő birája minden

léleknek s a halál után megitéli a lelkeket, s a kik jót cselekedtek, azok bevonulnak vele az örök életre, akik pedig roszat cselekedtek s azt jóvá nem tették, azok elkárhoznak.

Ha valami indithatja az embert a törvény megtartására s ha valami hajlithat akaratokat a rendhez, bizonyára az erkölcsnek ez az eleven s mélységes felfogása lesz az; mert ez nemcsak tudás, hogy igy meg ugy kell tennünk, ez nem csak szemlélet, hogy a rend ezt meg azt kivánja, hanem ez inditás és lüktetés és lökés a jó s a rend felé *s ez kell az akaratnak.* Kell, hogy az akaratnak lendületes inditó okai legyenek; kell, hogy bensőséges, meleg indulatai fakadjanak; vonzalom kell bele, kedv kell bele, öröm és szeretet s ezt nem a betü, nem a tudás adja, hanem az a több, az a más valami, amiről az Úr mondja: *az én igéim szellem és élet.*

Igen, szellem és élet ez kell lelkünk-

nek, ez kell erkölcsünknek s ez a szellem és élet megvan a vallásos erkölcsösségben s ez a szellem és élet hiányzik a vallás nélküli erkölcsben.

Megvan benne a legfőbb erő, a szeretet.

Sőt többet mondok: a vallásos erkölcsben nemcsak szellem és élet dolgozik, hanem a vallásos embert a törvény megtartására s a jónak gyakorlatára a lélek legfőbb ereje, *a szeretet* ösztönzi. Szeretet nemcsak a rendhez, nemcsak az eszméhez, hanem szeretet *valakihez*, aki nekem mindenem, gyökerem és koronám, lelkem és életem, erőm és szépségem. Van ilyen *valaki* s az én nagy szerencsém s kegyelmem, hogy őt egyre jobban birhatom s jobban lefoglalhatom magamnak. Mikor a törvényt megtartom, közelebb jutok hozzá; közelebb ahoz, a kit szeretek. De nem a térben közeledem hozzá, hanem lélek, érzés, élet szerint közelitem meg őt. S megközelitem az által, hogy elváltozom bele, mikor azt gondolom, amit

ő gondol s azt teszem, amit ő akar, vagyis mikor a törvényt megtartom. Engedelmességem által szerinte idomulok s ugy veszem észre, hogy több lesz bennem belőle; többet kapok, többet veszek belöle s ő belém szövődik s belém ágyazódik, szóval bennem él. Mikor ugy szeretetből akarok mindent, amit ő akar, akkor a gondolatom, az érzésem, az akaratom is valahogy elváltozik; a lelkem arculata hasonlitani kezd az ő arculatához s az apostolt kezdem érteni, aki mondja: élek én, már nem én, hanem Krisztus él bennem. Igen valahogy más emberré leszek, akinek a lelke nem az ösztön, nem a szenvedély, nem az utca szerint alakul, hanem az ő édes Ura s Istene szerint. Más érzéseim vannak; kitartóbbak, gazdagabbak, acélosabbak; más inditó okaim vannak; lendületesebbek, melegebbek; más szándékaim vannak; tisztábbak, nagylelküebbek; s ez a „más“

mindig azt a legfőbbet s legtökéletesebbet jelenti, azt a végtelen fölséges Urat, akit szeretek.

S mikor őt szeretem, akkor azt a törvényt s azt a rendet s azt a legfelsőbb akaratot voltaképen már nem mint valami külsőségest, nem mint valami magunkon kivül fekvőt nézem, hanem mint a lelkem legmélyebb s legszükségesebb igényét, mint öntudatomnak legértékesebb tartalmát, mint létemnek s életemnek tulajdonképeni értelmét. Az én Istenem s az én lelkem egybefolyik s az én Istenem törvénye lesz az én lelkem legmélyebb s legkiáltóbb igénye. Tenni akarom azt, amit ő akar, mert hisz ez lesz a legjobb s a legboldogitóbb akarat. Ez akaratközösség az én vágyam s örömöm telik benne, hogy ez imádandó akaratba belenőjjek s beleöltözködjem s igy isteni szépséggel s jósággal elteljem! Istent s az ő gondolatát s az ő jóságát s szépségét ki-

vánom magamba beleszőni; őt szomjazom; ő kenyerem; őt lélekzem; ő életem! Igy értette bizonyára az Ur Jézus is azt, amit tanitványainak mondott, mikor nógatták, hogy „Mester, egyél", hagyjátok el, — felelte — nekem más kenyerem van, azzal töltekezem. Annyira tele volt a lelke Istennel, az ő gondolataival s szent akaratával, szépségével s erejével, hogy szinte nem érezte hiányát a buza- s rozs-kenyérnek s a hogy ez vérré s erővé válik az emberben, ugy vált vérré, erővé s életté Krisztusban az Isten szent akarata s ez akarat révén az Isten élete.

Természetes, hogy akik igy tudnak kiindulni a törvény megtartására, azok igazán legyőzhetetlenek s mérhetetlenül fölülhaladják azokat, kik az erkölcsi jót s a törvényt csak az ész sugallatának, vagy a természet rendjének vagy az egyén s a faj hasznosságának tartják s ez inditó okokból akarják megtartatni. Szegény em-

berek biz ezek, vizzel főznek; lelkükben nem lobog a tüz é: ereikben nem lüktet a nagy vágyak s az örök élet szenvedélye!

Eszmények, Isten nélkül, nem segítenek.

Mily gyönge ugyanis az akarat megindítására s a türelemnek s hősiességnek fölélesztésére az a gondolat, hogy a törvény az ész sugallata, hogy a természet rendje szép eszmény s vezető nagy eszme. Megengedem s magam is vallom, hogy a természet rendje nagy, vezető eszme, de hogy erős s tartalmas eszme legyen, ahoz az kell, hogy ne lógjon a levegőben, hanem kapcsolata legyen a lét alapjaival s céljaival; mert ha rend a rend, akkor valahonnan indul s valahová törekszik. A világrendben is az ember a kezdetet s a végcélt nézi s ezektől el nem tekinthet, mint ahogy el nem tekinthet a fától a gyökértől, mely a földben van s a virágjától s gyümölcsétől, mely a napsugárban fürdik. A világrend gyökere pedig az Isten s a koronája is ő. Tehát a világrend esz-

méje is csak akkor erős és tartalmas, ha általa a végtelen Istenbe kapcsolódunk.

Enélkül a legszebb eszmék s eszmények nem érnek semmit. A legszebb eszmék is elkopnak, ha nincs isteni tartalmuk ; a legragyogóbb ideálok is csunya mumiákká száradnak, ha nem az isteni élet lüktet bennük ; a legbűbájosabb eszmények is lejárják magukat, kicsépelődnek, kirázódnak, pelyvává, pozdorjává vékonyulnak, ha nem az isteni valóságot tükröztetik.

Sokszor szomoruság és bánat szállja meg lelkemet, mikor látom, hogy a legragyogóbb s legnépszerübb eszmék hogyan hervadnak, mint a tarló virágai őszkor ; mi lesz például a szabadságból, testvériségből, egyenlőségből, ha nincs erkölcsiség s lelkiismeret hozzájuk! Elbúsulok, mikor látom, hogy a lelki világ nagy értékei, pl. szerelem, lelkesülés, hűség, mily hamar kopnak s lapulnak, ha a magvuk

nem Istenszeretet s Istenfélelem; a legnagyobb eszmék is csak egy darabig vonzanak, egy darabig hevitenek; azután elvesztik erejüket mint az ócska vas közé dobott mágnes; minthogyha mindez figyelmeztetni akarná az emberiséget, hogy csak az isteni nem kopik, — hogy csak azt nem hordja le az idők árja, — hogy csak az állja meg a helyét. A többi mind gyönge s megbizhatatlan s a gyors mulandóság ugy bánik el eszmékkel, gondolatokkal s eszményekkel mint a vihar, mikor beletáncol a pelyvába s viszi, szórja s röpiti szerteszéjjel. Az istenit el nem viszi; azzal nem bir. Istenivé kell tehát a világrend eszméjét is tenni; isteni jóságot s isteni akaratot a törvényben tisztelnünk; ez megfogja majd akaratunkat, ez tüzeli majd lelkünket, hogy el ne eresszük s el ne áruljuk semmiért.

Nem segit a természet rendjére

Ugyancsak nem elég a lelkes s kitartó életre az a fölfogás sem, hogy ne-

kem a természet törvényét azért kell megtartanom, mert én ennek a nagy természetnek, ennek a nagy világnak egy darabja vagyok s alkalmazkodnom kell hozzá. — Szent igaz ez s egy percig sem tagadom; de ezt a hitet is mélyebben kell megfognunk, a gyökerén kell megfognunk, ha akarjuk, hogy fogja meg az is, hogy hajlitsa s vigye hathatósan a mi akaratunkat. Nekem ugyanis nem lehet a természetnél s ennek a nagy, szép világnak szemléleténél megállanom. Hiába türtőztetem ott magam; nincs nekem ott nyugtom. Érzem én azt, hogy ez a világ is, meg az én életem is nagy, szent titok s minél többet gondolok e titokra, annál csodálatosabb sejtelmek vesznek körül; mintha valamiféle szent felhő ereszkednék a lelkemre, meghatottság, ellágyulás tölti el szivemet s ellentállhatatlanul érzem, hogy nekem ezen a természeten túl a létnek mélységeihez, a magát kinyilat- való hivatkozás sem,

koztató végtelenhez van közöm ; közöm annyira, hogy vonz engem, hogy rokonságomat érzem vele, s hogy lehetetlen nekem megállnom kőnél, fánál, virágnál ; lehetetlen beérnem renddel és törvénnyel ; hanem nekem több kell, nekem ő kell, nekem az a virágot teremtő, a rendet elgondoló s életemet szépségbe s tökélybe s boldogságba fölszivó Isten kell.

Ez a lelkem érzése, a lelkem látomása, ez legmélyebb vágyaim szava, ez a lelkem hangja s én hiszek magamnak s én értem e szót s követem. Ismétlem, nem maradok meg kőnél, csillagnál, virágnál ; mélyebbre hatolok, a világ élő lelkének szemébe nézek ! Nem maradok erdőzúgásnál, pataklocsogásnál, nem elvont fogalmak kisérteties némaságánál ; nem maradok, mert többet hallok, különbet hallok, a végtelen tökély s szépség lelkének suttogását hallom ; lelkemhez szól s mondja : hallgass rám, lélek, leányom ; én vagyok

az erő s az örök élet szelleme s a törvény az én kisugárzásom, fogd föl, szivd föl s éld át magadban.

Mily zene, mily ének ez „a természet rendjének“ szögletes és lapos némajátékával szemben !

Mily kedvet meritek az élő Isten törvényében rejlő gondolatoknak s szándékoknak átélésére, mikor azok a gondolatok s szándékok is csupa élet és szellem s ahogy életből fakadnak, úgy szebb s tökéletesebb életet akarnak varázsolni belém is. Istenem, hogy ne volna kedvem törvényhez, mely életet alakit, szépséget ad lelkemnek ! Pedig az élő Isten törvénye ezt sugalmazza s ezt teremti meg ! Mikor Isten szerint élünk, akkor Istent magát vesszük vagy inkább azt a bennünk is rejlő s lappangó Istent emeljük ki s domboritjuk ki öntudatunkban. Minden törvény Istennek egy-egy vonása, szépségének egy-egy formája s életének egy-egy

árnyalata; mikor pedig a törvényt megtartom, akkor magát a lelkemet úgy hajlitom, érzelmeimet úgy szinezem, életemnek oly formát adok, ahogy ezt ő gondolta s akarta; átviszem az ő gondolatait magamra; az ő vonásait lelkem arculatára s isteni alakot adok egyéniségemnek s isteni tartalmat életemnek. Élek s magammá, életemmé, meleg valósággá s édes öntudattá változtatom őt magát! Ez uton egész életem jósággá, erkölcsiséggé, értékké válik. Ha dolgozom vagy pihenek, ha étkezem vagy járok kelek, ha a felkelő vagy a leáldozó napot nézem, ha a mezei virágot vagy a hajnali csillagot szemlélem, ha egészségemet gondozom vagy szórakozom, — szóval az apostol szerint „akár esztek, akár isztok s bármit tesztek“, — mindenütt s mindenkor az Isten dicsőségét szövöm ki életemben. Életté változtatom azt, ami eddig csak ismeret volt bennem; isteni tetté s ténnyé, isteni va-

lósággá s életté azt, ami eddig csak mint isteni gondolat s törvény lebegett fölöttem.

Az erkölcsöt a hasznossággal sem lehet lábra állitani.

Ugyancsak nem ad nekem sok kedvet a jóra s az erkölcsi törvény megtartására az, aki a törvényt ugy magyarázza, hogy az *azért törvény, mert hasznos dolgot s célszerü eljárást parancsol*, amire az embernek mint egyes személynek vagy az emberiségnek, mint nagy közösségnek szüksége van. Ezen magyarázat szerint valami azért jó, mert hasznos s valamit azért kell tenni s mást azért nem szabad tenni, mert használ vagy árt. Igy például azért nem szabad mértékletlennek lenni, mert az árt az egészségnek, — azért nem szabad csalni, lopni, mert az árt a társadalomnak, — azért nem szabad házasságot törni, mert az árt a családnak s a gyermeknevelésnek. Ugyancsak e nézetnek hivei az erkölcsiségre s a jótettekre azzal akarnak minket buzditani, hogy teljünk el saját javunk s a társadalom elő-

nyeinek szeretetével s hozzunk áldozatot értük.

S mit mondunk mi erre? azt-e, hogy az erkölcs nem hasznos vagy hogy saját javunkat ne szeressük s ne tekintsük a társadalom előnyeit? De hogyisne; nagyon is hirdetjük, hogy az erkölcs hasznos s hogy célszerü; nagyon is hirdetjük, hogy minden országnak támasza s talpköve a tiszta erkölcs, mely ha elvész, Róma eldöl s rabigába görnyed; de épp mert szeretjük magunkat s hazánkat, gondunk van az igazi, az erős, a jól megalapozott erkölcsre s épp azért vissza kell vetnünk az oly gyönge megalapozást, amilyet a hasznosság akar adni az erkölcsnek s vissza kell vetnünk ezeket a rövidlélekzetü s fölületes magyarázatokat, melyek az erkölcsi jót a hasznossal összetévesztik. —

Az erkölcsben van hasznosság; de *nemcsak az van, hanem több van benne.* A hasznosság már csak a levele, a lombja

az erkölcs fájának; de levél s lomb itt sem gyökér. A hasznosság is valami, ami fakad az erkölcsből s kell az erkölcsnek hasznosnak is lenni, de a fakadásnak titka s az erkölcsnek gyökere más; az erkölcs gyökere az Isten örök gondolata s az ő fölséges akarata s ez végelemzésben mindent hasznunkra s javunkra fordit, de itt és most nem minden, ami erkölcsös hasznos is, sőt óriási áldozatokat követelhet, követelhet türelmet, kint, lemondást, vért s életet. S nekünk az erkölcsiséget igy kell néznünk s nem szabad a hasznosságnak szempontjára helyezkednünk, mikor az erkölcs tiszteletére s föltétlen szolgálatára akarunk nemzedékeket nevelni.

Félre a hasznosság kufár-gondolatával, hol felsőbbrendü s előbbrevaló értékekről van szó. Minden dolognak megvan a maga mértéke, melyet Isten gondolt s beléje tektetett; minden természetnek, ál-

latnak s embernek egyaránt, megvan a maga sajátos alkata s aránya; önmagában hordozza tehát törvényét, az irja elő utjait, az biztositja fönállását. Nem lehet tehát azt mondai, hogy a hasznosság irja elő a törvényt s a mértéket, hanem megforditva igaz, hogy *a mérték s a törvény határozza meg azt, hogy mi hasznos, mi nem s az határozza meg azt is, hogy mit kell tenni s mit nem szabad tenni, akár hasznos, akár káros legyen valami itt és most.* Az erkölcs tehát *felsőbbrendü, előbbrevaló érték*, mint a hasznosság s azért az erkölcsöt nem szabad a hasznossággal mérni; az hamis mérték. Ha erős erkölcsöt akarunk, akkor ne a hasznosságnál kezdjük, mert ha igaz a költő szava, hogy lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs virága, még igazabb az, hogy lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs gyökere? Már pedig az erkölcs gyökere az Isten akarata; ha e gyökeret elvágjuk,

hiába várunk gyümölcsöt a fán s ha gyümölcsöt akarunk s az erkölcsiség áldását s hasznosságát a társadalomnak biztositani akarjuk, akkor neveljük magunkat s gyermekeinket az erkölcsi parancsban rejlő, isteni akaratnak föltétlen hódolatára s ne azt nézzük, hogy hasznos-e nekünk, vagy hogy jó üzletet csinálunk-e, ha megtartjuk?!

Meg fogja-e tartani az erkölcsi parancsokat s áldozatot fog-e hozni tisztességért s becsületért az a nemzedék, melyet arra neveltek, hogy az erkölcsiség nem egyéb, mint hasznosság s mely sok-sok esetben látni fogja, hogy itt és most neki az erkölcsnek megtartása épen nem hasznos? Ki lesz vértanuvá csak azért, mert jó az emberiségnek, ha vértanui is vannak? Nem fogja-e erre méltán azt mondani: de hát mi közöm nekem az emberiséghez, hogy az életemet adjam érte s a hasznáért, mikor ezt az emberiséget is ide a világra a véletlen hozta s előbb-utóbb el is

viszi megint? Minek éljen az emberiség s minek áldozzam föl magamat érte, mikor az egész csupa ily céltalan lényekből áll, mint a milyen én vagyok? Minek áldozzak én egyáltalában bármit is ezért az emberiségért, mely milliószor céltalanabb mint én?! Ki lesz tiszta azért, mert végelemzésben ez jó a fajnak, mikor az én egészségemnek itt és most nem árt, ha a tisztaságot nem is tartom meg? A közhasznosságra való tekintet fojtja-e el az önzést s azért fogunk-e odaadni becsületért vagyont s életét, mert hasznos dolog, hogy becsületes emberek legyenek a világban? Ezzel semmire sem megyünk; jellem, becsület, tisztesség, tisztaság bizonyára kell a társadalomnak, *de azt nem lehet a hasznosságra való tekintettel kifejleszteni!* Az erkölcsnek alapja nem az érdek s hordozója nem a hasznosság, hanem az Isten, ki az „örök mértékek titkát“ fektette a világba s e titkot nekem kell kibontanom

erkölcsös, istenes életemben, nekem s mindekinek.

Ez alapra kell állnunk; ez alapra kell állitanunk ifjuságunkat s rá kell oktatnunk, hogy ezt meg azt kell tenni, mert ez az Isten törvénye s a bünt nem szabad elkövetni, ha élvezettel, haszonnal, nyereséggel kecsegtetne is. Erre nevel minket Krisztus s ezzel nevelt evangéliuma s kegyelme erős, fejlődő népeket a multban s nevel majd a jövőben is. Lesz összetartásunk is, lesz áldozatkészségünk is, lesz, ahogy most mondják, szolidaritásunk is; de ne akarjuk az erkölcsöt az összetartásból s az áldozatkészségből s szolidaritásból magyarázni, hanem megforditva tegyünk; legyen gondunk az erkölcsre, az Isten szent akaratának követésére s lesz szeretet, összetartás s áldozatkészség is köztünk.

S végül én mélységesen meg vagyok győződve; hogy én mindig s mindenkor

Legnagyobb erkölcsi erő

a tudat, hogy Isten megsegit.

tisztességes s jó erkölcsü ember lehetek s rendületlenül bizom abban, hogy Isten megsegit rá, ha én is úgy akarom. S ugyan miért? Hát azért, mert ahogy az erkölcs s a törvény gyökere a mélybe, magába az Istenbe ágyazódik, ugy szí föl az Istenből erőt, nedvet, éltető levet is s megadja a léleknek azt, hogy kihajtson s szentségben s szépségben kivirágozzék. Ha a lelkemnek minden mértéke Isten gondolata, ha életemnek minden törvénye az ő akarata, ha az a mérték s az a törvény nem betü, nem papir, hanem élet és szellem, szivárgó élet s alakitó szellem, mely áthat és indit és nógat és emel s kihajtani akar bennem is: akkor csak át kell adnom magamat neki, csak engednem kell inditásainak s buzdulás is, kedv is s erő is lesz bennem. Az Isten lelke vágyik majd bennem s az nyujtja ki a lelkemet; az Isten lelke világosit föl engem s szétoszlatja sötétségemet; az ad nekem kedvet és örömöt, hogy a

jót szivesen s áldozatok árán is megtegyem. Nagy hitet, nagy kedvet, nagy erőt s nagy örömöt ad! Ez kell nekünk! Nagy művekhez nagy inspirációk kellenek: az istenes élet is nagy mű, a legnagyobb mű; ahoz is nagy, mély és meleg inspiráció kell. Az akaratnak, mely bünös szenvedélyek törmelékén s a külvilág sarán s porán át s a közélet botránykövei közt iparkodik fölfelé s szépségbe s erénybe akar öltözködni, mély gyökerü, erős motivumok kellenek; Isten legyen hát a gyökere, hogy tökély, szentség s szépség legyen a koszoruja. Igen, Istenből kell kiindulnunk, az ő tölségének elismeréséből; ővele kell érintkeznünk minden jóra való kiindulásunkban s az erényért való küzdelmünkben s akkor lesz erő s lesz kedv s lesz inspiráció is elég az erkölcsös élethez. Tisztelnünk kell az Istent, szeretnünk kell az Istent, meg kell fogadnunk szavát, lelkesülnünk kell s

égnünk kell érte, akkor bizonyára s kerül megtartanunk törvényét s olyanok leszünk „mint a fa, mely vizfolyások mellé ültetteteett, mely gyümölcsét megadja idejében és levele el nem hull.“ (Zsolt. I, I.)

Imádkozni, szentségekhez járulni.

S még valamit: forrón imádkozni s kérni, hogy az Isten adja meg nekünk a hajlamot, az érzéket, a kedvet s az erőt a jóra. Minden azon fordul meg, kedves hiveim, hogy kitartóan, hiven, melegen s lelkesen akarjunk. Az erkölcsiség ugyanis nem tudás, nem látás, hanem akarás, készség, tett. Az erkölcshöz tehát nem elég, hogy belássuk, hogy ezt vagy azt meg kell tennünk ; hanem szükséges, hogy akarjunk ; az akarathoz meg inditás, buzdulás, kiindulás kell. Az akaráshoz vonzalmak s lökések, — inditások s lüktetések kellenek; az akaráshoz lendület s erő kell, sugallat és kedv kell. Lehet az erkölcsi törvényeket érdekesen magyarázni, hogy mikép keletkeztek, például alkalmaz-

kodásból; lehet belátásosan fejtegetni, hogy mint származtak hasznosságból s célirányosságból; de ez mind egy fabatkát sem ér, ha az akarat energiáit fölébreszteni s a sziveket a jónak s szépnek szeretetére heviteni nem tudjuk, ha az akaratokba nem birunk lendületet s lelkesülést teremteni. Az akaratnak nem okoskodás kell, — hisz okoskodás a tett halála; az akaratnak nem prókátorság kell, mely kiforgat mindent; hanem az kell, ami izgassa s melegitse, a mi a nagynak s fölségesnek tiszteletével eltöltse s az eszményinek bübájával telitse; kell neki valami, ami az egyénnek önálló nagyságot biztositson s cselekedeteinek haszonnál s élvezetnél különb, felsőbbrendű értéket adjon; kell neki valami, ami legmélyebb vonzalmainak s legbensőségesebb igényeinek megfeleljen; valami, ami által kiemelkedjék a környező fizikai világból s beleállitson a világba mindennél különb és jobb érté-

keket. Mindebben pedig akkor van része az embernek, ha a törvényt Isten akaratának tekinti s ha az Isten kegyelmétől átjárt szabadság erejében akarja az erkölcsi jót s beleállitja a világba az igazságot, a jóságot, a türelmet, a szelidséget. a szeretetet. Imádkozzunk ezért a jó, hűséges, bátor s tevékeny lelkületért s utánozzuk a bölcset, aki irja: „és fölebb becsültem azt országoknál s királyi székeknél és a gazdagságot semminek tartottam ahoz képest. Nem is hasonlitottam hozzá a drágakövet; mert minden arany ahoz képest parányi fövény és mellette az ezüst sárnak itéltetik. Az egészség és szépség fölött szerettem azt és eltökéltem világosságul tartani azt, mert elolthatatlan az ő világa. És vele egyetemben jött minden jó nekem és számtalan tisztesség az ő kezei által. És örültem mindenekben, mert előttem ment ez a bölcseség... s ez az a végtelen kincse az embereknek, mellyel akik

éltek, részesek lettek Isten barátságában a fegyelem ajándékai által. (Bölcs. 7, 7.)

Ezt a jó, isteni lelket szivjuk magunkba a szentségekben, melyeken át mint gyökérszálakon a nedv, beleszivárog lelkünkbe Krisztus kegyelme. Bánjuk meg büneinket s induljunk ki mindannyiszor a jobb életre. Mikor gyónni megyünk s őszinte bánattal vesszük Krisztus föloldozását, akkor üdüljünk föl s fogjunk hozzá az erény gyakorlatához megújhodott lélekkel. Tudom, hogy nem vagyok kész ember; tudom, hogy sok küzdelmembe kerül az erénynek szebb s erőteljesebb kialakitása; de kedvet ad hozzá az Úr s törekszem, óvakodom s fegyelmezem magam, hogy ha csak egy lépésnyire is közelebb jussak az Úrhoz. S mikor áldozom s jól áldozom, akkor úgy érzem, hogy melegszem és fejlem; érzem, hogy a Krisztussal való egyesülés bensőségesebbé, tisztábbá, nemesebbé tesz engem; megtapasztalom,

hogy ő a szőlőtőke s én a szőlővessző, s hogy e tőkében van erő, van méz, van zamat, csak vessző legyen hozzá, mely fölszivja a tőke titkos erejét s kivirágoztassa magában. S igy akarok tovább is iparkodni, igy akarok küzdeni s fejlődni s akkor nem csak törvény lesz, eszmény lesz, szentség és kegyelem lesz, hanem ember lesz, ki a törvényt s a kegyelmet átéli s az eszmény felé közeledik. Igy akarja az Isten, erre hiv Krisztus; gyerünk utána!